

Kommentteja Kaarlo Arffmanille

PÄIVI SALMESVUORI

Arffmanin artikkelin ansiona on ajatusten sijoittaminen aikaan ja paikkaan. Tämän voisi ajatella olevan itsestään selvää tutkimukselle, mutta näin ei suinkaan ole. Kontekstia, käytännön tasoa on tutkimuksessa jopa pidetty toisarvoisena tai mahdottomana tutkia. 1960-luvulta lähtien historian tutkimuksessa näkyä ajoittain ahdistus siitä, ettei ehkä olekaan mahdollista saada selville ”miten asiat oikeasti tapahtuivat”. Tämän seurauksena ”fakta”, tosiasia käsitteenä suhteellistettiin. Tästä seurasi raju korjausliike: koska historiatieteissä ei pystytä todistamaan asioita absoluuttisesti, vaan tulkinta näyttölee olennaista roolia, siitä seuraa ettei pidä yrittääkään saada selville miten asiat joskus olivat. 1990-luvulla on jälleen voimistunut jopa vanhanaikaiseksi positivistiseksi otteeksi määriteltä suuntaus: käytäntö ja konteksti pyritään ottamaan avoimesti huomioon lähteitä tulkittaessa. Erona aiemman käytäntöön, jossa ei ollut tapana eksplikoida tutkimusprosessia, nykytutkijat ovat hyvin tietoisia tulkintojen reunaehtojen vaikutuksista, eivätkä yrittäkään esittää tuloksiaan kovina faktoina. Ne kuvataan pikemminkin likiarvoina, joiden päämääränä on lisätä ymmärrystä menneisyydestä ja samalla antaa välineitä ymmärtää paremmin nykyisyyttä.¹ Kaarlo Arffmanin esitys, ja sen taustana oleva kirja *Auttamisen vallankumous*, tarjoavat reformaation ja köyhien suhteen tulkintaan erinomaisen lisän.²

Keskiajan tutkijana olen tottunut poleemisiin heittoihin siitä, että käsitys pelastuksesta ennen reformaatiota oli yksinkertaisesti se, että teot tuovat autuuden. Toinen puoli väitteistä oli, että keskiajalla helvetillä pelottelu oli keskeinen osa kristinuskon harjoitusta.

Keskiajan auktureita lukiessa tällaiset väitteet osoittautuvat yksinkertaisesti vääriksi. Kiteyttäen opetus kuului: ihminen pelastuu yksin armosta, Jumalan rakkauden tähden. Tämä Jumalan rakkaus vaikuttaa ihmiseen ja tämän vaikutuksen pitää näkyä käytännön elämässä, muun muassa hyvinä tekoina.

On tietenkin aivan totta, että käytännössä esimerkiksi anekapua riistäytyi paikoitellen hurjaksi ja hyvinkin kauaksi ihanteista. Se ei kuitenkaan ole läheskään koko totuus uskonharjoituksesta keskiajalla.

Haluaisin hieman valottaa keskiajan käsitystä köyhyydestä, sairaudesta ja rikkaudesta. Miten tämän kolminaisuuden suhde ymmärrettiin ja selitettiin? Jussi Hanska on tutkinut kerjäläisveljien mallisaarvoja 1200–1300-luvuilta tarkoituksenaan selvittää miten kerjäläisveljet hahmottivat köyhyyden, rikkauden ja sairauden Jumalan pelastusjärjestyksessä.³

Köyhyys nähtiin siunauksena, kunhan kyseessä oleva ihminen itse ymmärsi asian olevan näin. Peruslähtökohtana oli, että vallitseva sosiaalinen tilanne oli Jumalan luoma. Köyhyys ja sairaus palautuivat pohjimmiltaan ihmiskuntaa aina vaivanneeseen kysymykseen, kärsimyksen ongelmaan. Miksi Jumala sallii kärsimyksen? Köyhille ja sairaille luvattiin palkkio tuonpuoleisessa. Ja mitä iloisemmin ja reippaammin kantoi taakkansa sen parempi palkkio oli luvassa. Näin pyrittiin tuomaan jokin mieli järkyttävään elämään. Jobin tarina oli suosittu esimerkki ja jotkut saarnaajat jopa hehkuttivat, että kärsimys oli merkki Jumalan suosiosta, ei hänen vihastaan.

Köyhyyden olemassaololle nähtiin kaksi syytä. Ensinnäkin tarkoituksena oli koetella köyhiä ja tarjota siten mahdollisuus upeaan taivaselämään. Toiseksi köyhät tarjosivat rikkaille väylän harjoittaa armeliaisuutta ja vaikuttaa siten myös heidän taivaselämäänsä. Varsinaisena ongelmana pidettiin rikkaita. He olivat tosi syntisiä, eivät köyhät ja sairaat.

Rikkaille tyypillisiä syntejä luettiin laveasti. Esittelen muutamia esimerkkejä rikkaiden synneistä keskiajalla ja mieleni tekee myös kysyä kenen syntejä nämä olisivat nykyaikana. Ensiksi rikkaat rakastavat rikkauksiaan liikaa ja he hankkivat ne usein väärillä ja käyttävät niitä väärin. Toiseksi rikkaat pukeutuvat synnillisesti, tämä koski sekä naisia että miehiä. Esimerkki tähän liittyvästä polemiikista oli, että purppuranpunaiset vaatteet oli värjätty köyhien verellä. Ajatuksena oli että vaatteisiin käytetyt varat olivat suoraan pois köyhiltä, rahat olisi pitänyt käyttää köyhien auttamiseen. Kolmanneksi ahmiminen ja ylensyöminen oli rikkaiden raskas synti. Se olisi ollut itsessään keveähkö synti, mutta johti usein raskaampaan pahaan: haureuden syntiin. Erään saarnaajaveljen mukaan ahmiminen oli este tiedon ja hyveiden hankkimiselle, koska syödessä ei voinut opiskella. Neljänneksi rikkaiden taakaksi luettiin myös panettelu, pahan puhuminen. Lopuksi rikkaiden raskain synti oli kuitenkin laupeuden puute, mikä esti heitä auttamasta köyhiä.

Mendikantiveljien saarnoissa korostui vielä pari kiinnostavaa seikkaa. Rikkautta sinänsä ei nähty syntinä, vaan se että rikkaat kohtelivat muita ja erityisesti köyhiä epäoikeudenmukaisesti. Rikkaiden apuna toimi usein juristeja ja itse asiassa saarnoissa vihjattiinkin, että juristin ura oli sielulle kaikkein tuhoisin.

Yhteenvetona voi sanoa, että keskiaikaisen teologian mukaan köyhiä tarvittiin useiden ihmisten pelastumiseen ja tasa-arvo toteutui vasta kuoleman jälkeen. Käsitys köyhyyden merkityksestä kuitenkin vaihteli keskiajalla ajasta ja paikasta riippuen. Miten siis voisi yleistää tai kannattaako edes yleistää? Arffmanin artikkeli osoittaa, että lukuisat ajatukset ja käytännöt vaikuttivat 1500- ja 1900-lukujen välissä – ei siis vain luterilaisuus. Todellisuus

on paljon monimutkaisempi kuin mitä voi esittää parilla lauseella yleistäen.

Tätä taustaa vasten heräsi muutama kysymys reformaation aikaan liittyen. Miten Luther näki yhteiskuntajärjestyksen ja köyhyyden? Oliko hänen näkemyksensä samanlainen kuin kerjäläisveljien: yhteiskuntajärjestys oli Jumalan luoma ja kunkin tuli pysyä paikallaan. Tämän vuoksi yleistä tasa-arvoa esimerkiksi tulojen tasaisemman jakautumisen mukaan ei kannatettu?

Tähän liittyy Arffmanin esittämä ajatus pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta valtiona, jossa yhteiskunnallinen harmonia tarkoittaa kaikkien kansalaisten elämistä samalla tavalla. Onko näin oikeastaan? Jos tarkastellaan vaikkapa eläke- tai työttömyyskorvausjärjestelmiä eikä pikemminkin ole pyritty takaamaan kullekin ryhmälle oman tasoisensa edut: rikas eläköön rikasta elämäänsä ja köyhä pysyköön köyhänä.

Mitä ilmeisimmin Lutheria voi kuvailla aatteen mieheksi, joka kuitenkin otti tai joutui ottamaan käytännön huomioon – välillä ehkä vastentahtoistestikin. Voisi ehkä sanoa, että Lutherin toiminta perustui pelaamiseen erilaisilla kentillä ja erilaisten ihmisten kanssa. Näillä kentillä ihanteen ja todellisuuden sovittaminen yhteen oli valtava haaste. Tutkimuksen tehtävänä on eritellä miten Luther ja hänen seuraajansa omina aikoinaan tässä onnistuivat. Näin tehdessään tutkimus tarjoaa nykyajan päättäjille ajatuksia ja lisää ymmärrystä tämän päivän poliittisia ratkaisuja tehtäessä.

- 1 Tuore esimerkki tähän liittyvästä keskustelusta on Matti Peltosen arvio Hayden Whiten 80-vuotisjuhlakirjasta *Re-Figuring Hayden White*. (Eds. Frank Ankersmit, Ewa Domanska, Hans Kellner. Stanford University Press, Stanford 2009.) Peltonen on otsikoinut arvionsa ”Kielellisen käänteen raunioilla.” *Tieteessä tapahtuu* 8/2009, 64–65.
- 2 Kaarlo Arffman, *Auttamisen vallankumous: Luterilaisuuden yritys ratkaista köyhyyden aiheuttamat ongelmat*. SKS 236 & SKHS 205, Helsinki 2008.
- 3 Hanska, Jussi, ”*And the Rich Man also Died; and He Was Buried in Hell.*” *The Social Ethos in Mendicant Sermons*. Bibliotheca Historica 28. Diss. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1997.